

A[?] királyi hatalom és ennek symbolumai el-
töröltettek Franciaországban. Egy gas-
cognei épen vadállatokot mutatott a' párisiak-
nak 's köztök egy hatalmas bengáliai tigris-
t, melyet még minapában „királyi tigrisnek”
nevezett a' jámbor. 'S mit tőn most a' gas-
cognei? Ő ismerte a' világot, 's most „nem-
zeti tigrisnek” nevezte a' kölyköt! Walpole
szerette volt ez anecdotát, mert ő jól ismerte
a' világot, 's jól a' gascogneit. Épen illyes
apróságok 's néha egy phrásisnak szerencsés
fordulata, tesz ki a' bölcseséget. — De vál-
tozásoknak van alávetve az elmésség is, mint
a' mi egyéb van e' világon. Sir William Tem-
ple beszéli, hogy II-dik Károly' visszatéré-
vel épen gróf Norwich tartatott legízetlenebb-
nek az egész aristocratiában; pedig I-ső Ká-
roly' idejében ő volt a' legelmésebb az udva-
riak között. Világos, hogy gróf Norwich
nem birt világismerettel, ő nem érzette,
mint ama gascognei, milly üdvösséges az
epithetonnak változtatása, — ő az első ke-
resztnév mellett maradt mind haláláig!

Ezen világismeret keresztülvág számo-
lásainkon, — 's nem teszi fel mindig előre
a' tapasztalást. Vannak, kik mintegy szem-
lélődés által szerzik meg azt magoknak; első
lépések az életben olly mély belátást, a' vi-
szonyok' olly szerencsés felfogását mutatja,
mint az edzett férfiú' pályázata. Congreve
huszonöt éves korában írta vígjátékait; a'
Cyrust tárgyazó anecdoták között azok a'
legjobbak, melyek gyermekkorából valók.
Szeretnék Talleyrand' ifjúságáról valót mit
hallani. A' ravaszságnak egy világát látnók
már az első formák alatt. Shakspeare festi
a' fiatal Hamlet' bolondságát, 's festi az öreg
Learét, — de jóval mélyebb bölcsesség van
az ifju' gondolatiban, mint az öregében.

Az idején magányhoz szokott lélek rend-
szerint legélesebben lát utóbb. A' gyermek,
ki, nem osztatván szét a' tárgyak' sokré-
lesége által figyelme, magányban él, nagyob-
bára gondolkozni kénytelen, nem feladásból,
de fordulatképen; 's némi tartózkodással ve-
gyül majdan az emberek közé, de annál biz-
tosabban. Hozzászokott az elmélkedéshez,
's így, ha újat mit lát, meg nem hökken;
az, ha szemébe szökik, lelkét is foglalatos-
kodtatja. Midőn leül, 's annak leírásához

fog, a' mit látott még csak imént, azt helyesen leírja, 's talán elevenebben, mint későbbi korában, mert reá nézve még új a' tárgy. Az erkölcsi szem hasonló a' physicalhoz, szokás' útján megbarátkozik a' káprázattal, 's mozgonyilag felforgatja a' tárgyakat, míg a' csalódás olly természetessé válik, mint a' természet maga.

Vannak emberek, kik azt mondják magokról, hogy ők ismerik a' világot, mert ennek hibáit ismerik. Így p. o. a' new-gatei tömlőcztartó. De ezt világismeretnek egyedül akkor lehetne mondani, ha csak gazemberek volnának a' nap alatt. Az orvos kétségkívül igen rosszúl bírálná testeinket, ha a' beteg' állapotját ismerné, az egészségesét nem. Saját betegségnek vélné magát az egészséget. Úgy találjuk, hogy az emberek nem annyira vétkes hajlandóságaik, mint gyengéik által kormányoztatnak, 's illyes gyengeségek talán még szeretetre méltók is néha. Ezeknek ismerete gyakran hamarabb vezet az emberi ügyek' értésére, mint a' hibák' ismerete, melyek gyengéinkből származnak; jobb megragadni az okot, 's nem merülni ezer okozat közé. Így jutunk világismerethez. Ez teszi halhatatlanná Molieret a' drámában, ez különbözteti meg Talleyrandot a' cselekvésben.

Kérdhetni, vajjon fogott volna-e azon világi bölcsesség, melyet ez vagy amaz íróban bámulunk, úgy hozván azt magával az alkalom, hasonlólag kinyilatkozni a' cselekvésben is? Mint szükséges következmény legalább nem. Swift legértelmesebb írója volt korának, 's egyike a' legértelmeflenebb politicusoknak, ismeretes, énséges jelentésében a' szónak. Mennyi világismeret „Don Juan-ban 's Byron' „Levelezésében“, 's milly hiánya ezen ismeretnek a' nagy költő' ingerlékenységében, criticusaival szemközt! Mint fogjuk magunknak megfelfedezni e' különbséget az ember és az író között? — Ha felteszszük, hogy az íróban az alkat' betegségei vagy elpalástoltatnak, vagy diszítettnek a' genius által, — az íróban nem: világos leszen előtűnk, miképen kedvetlennek ártanak az életben, de érdeket kölcsönöznek gyakran terveinknek a' papirosón. Arra, hogy bölcseséget mutassunk írásban, csak theoreticai bölcsesség kívántatik meg szépséggépen; de az életben még a' tettleges

képességgel is kell bírunk, a' szerint cselekedhetni. Talán jól tudjuk, hogy mit kellene tenni, de annak véghezvitelére nincs erőnk. „Most — így szól a' feltékeny szerelmes — leánykámhoz kell mennem és szólnom veie, — vágytársam ott van, — társalkodásom a' lehetőségig kellemes leszen árnyékot kell vetnem ama' legénykére elméségem és bánásmódom által.“ — 'S e' szerint fog cselekedni? — Nem! sőt egy szegletbe húzza magát, 's neheztelését mutatja. Állapotja, a' Persiustól leírt nyomorú állapot. Tudja mi a' jó, 's azt véghezvinni nem tudja. 'S ez az ember, ha író egyszersmind, épen mert keserűen érzi, hogy alkata erősebb eszénel, a' szerelmesre mind azon tulajdonokat fogta volna ruházni könyvében, mellyekkel ő maga nem bírt az életben.

Van egy különös neme az elmésségnek, melly a' világismerettel szokott járni; 's azok, kik ezen ismeretnek fényes jeleit adták írásaikban, közönségesen elmésségre nézve is legelsőek; illyesek: Horátz, Plautus, Moliere, Le Sage, Voltaire, Cervantes, Shakspeare, Fielding, Swift, 's innen láthatni, hogy az elmésség' legfinomabb nemének alapja, a' valóság. Még az ünnepélyes, komoly Tacitusban is rögtön fordulatokat, szűrő pontokat, csillámló sentenciákat találunk mindegyre, mellyek jelentőségük' mélysége mellett is mosolygásra bírnak, — az aphorismus mindig közel jár az epigrammához.

Jegyezzük meg, hogy alig van nagy képzelő tehetséggel felruházott, valóban népszerű író, kinek munkáiban azon közértelemre ne találánánk, melly a' világ' ismerete, 's mellyet a' felületes szemlélő épen egyenes ellentétben vél a' képzelő tehetséggel. Az író, ki ezt nagy mértékben nem bírja, nagy népszerűsége nem tarthat számot, bár mi hírre kapjon is különben. Hasonlítsuk csak együvé Scottot és Shelleyt, korunknak e' képzeménydús két íróját. Az egyik legvadabb röptében is a' közértelemet nem eresztí el szem elől, — némi rokonság van közte és legutólsó olvasója között; még pedig annál szorosabb a' rokonság, minél terjedelmesebb a' mű. Sőt mi még sokkal közelebb érezzük magunkat a' szerzőhöz, midőn a' lércz' és rengeteg' képeit tűnteti fel előtűnk, mint midőn az őrházba kísérik őt, vagy a' szerelmek' boldog magányába. De Shelley mint-

egy megvetni látszik a közértelmet. „Athanasz”-ról csak homályos fogalmunk lehet, „Prometheusa” nem költi fel sympathiáinkat; minél nagyobbá lesz, annál népszerűtlenebbé válik. — 'S így, ha e' vagy ama' geniusról halljuk, hogy érdemei illőleg nem méltatnak a' sokaság által, az bizonyosan nem osztozott a' sokaság' érzelmeiben. Mert mi egyéb az emberismeret, mint az emberi érzelmek', veszélyek', sajátságok', szenvedelmek' ismerete; érintsd ezeket, 's figyelni fognak beszédre, — fejleszd ki ezeket, 's hallgatókat szerzettél magadnak.

Az alsóbb fokú írók között gyakran elégséges belátást találhatni az emberi gyengeségekbe, — úgy, hogy néha meglepetünk egyes vonások által, de az egész csakugyan nincs tetszésünkre. Észrevételeik a' leghevesebbek, caractereik silányak. Áll ez néha nagyobb írókról is. Staëlne és Rousseau nagyok aphorismusokban, gyengék, ha vért és inakat kell kölcsönözni az eszmének. Staëlne nem egy helytt úgy szól, mint ki be van avatva az emberi szív' mysteriumaiba; de midőn Corinna' szerelmesének characterét rajzolja, lehetetlen vegyület áll elő erkölcsi vonásaiból. A' kevély, érzékeny, nagylelkű angol, a' bátor katona, 's a' félénk ember, olly férfit, ki rabszolgája a' szerelemnek, melly őt a' világ' megvetésére inti, 's rabszolgája a' véleménynek, melly annak imádatát parancsolja, — ezen új, finom és sokárnyalatú character-t képzelte magának az íróné; 's íme, mi hasonlatlan ehhez ama' szívetlen, pityergő lord, kit csecse alól kikerülni látunk.

Rousseauban lord Edouard' minden mondanása tele van szépséggel, tele néha mélységgel is; de mind ezek után sem bírnak a' szóló' képével. A' sentenciák csupa lélek, a' character merő agyag; nincs fényesebb mi a' kitételeknél, nincs zsibbasztóbb mi a' characternél.

A' komoly író gyakran csak előadásának szépségei 's jeles észrevételek által különbözteti meg magát: a' vidámbb író jóval gyakrabban szövet és caracterek által. Midőn Goldsmith hasonlatlan regényének minden személyeivel ismertet meg bennünket, — midőn ezekkel nyári estve' a' küszöbnél ülünk, 's a' jó vikárnak dicséretes buzgalomában a' monogramjáért osztozunk, midőn egy

pillanatot vetünk a' lugasba, 's elmosolyodunk a' víg Sophián, vagy Olivia' bámulátsá-
ba merülünk, midőn e' hallhatatlan beszély' caractereire emlékezvén, annyi élő személyről emlékezünk, kikkel jártunk, keltünk, közlekedtünk, — akkor Goldsmith' bölcsesebb, komolyabb társának „Rasselas”-ében életnélküli árnyképeket látunk, való mozgonyokat az erkölestan' eszméinek 's jóhangzású phrasisoknak elszavalására.

Ama' szeretetreméltó önző — féljambor, félbölcs, félcsapodár, félkomoly, a' philosophiának ócsárlója, egy szóval, az utánozhatatlan, 's nem is utánoztatott Montaigne, egyenesen azt állítja, hogy folytonos vidámság a' bölcsesség' tagadhatatlan jele, 's hogy a' bölcsesség, azonké, mint a' holdfellelti dolgok, mindig nyúgódott, felteltelen és derült. Beszéli, miképen Demetrius, a' nyelv-tudós, vidám és kényelmes beszélgetésben találván egy philosophcsapatot a' delphosi templomban, így szólította meg őket: „Kellemes társalkodástok, uraim, ha nagyon nem csalatkozom, azt sejdítetté velem, hogy nem épen nagy tárgyról folyhat a' beszélgetés.” Mire válaszolt Heracleon: „Azoknak, kik örök aggodalomban élnek, valljon egy l-lel kell e irni ballo' futurumát vagy kettővel, van okuk borzas szemöldökkel nagy ünneplésen nézni a' világra; ellenben természetesen, hogy a' való bölcseségről tanácskozzók vígan néznek magok körül.” — Ah, ezek csakugyan bölcsesek voltak.

'S mind e' mellett még is testalkatunk, 's épen nem a' tanulás, tesz bennünket komolylyá vagy vidámmá, elevenné vagy némává.

Engemet mi illet, én megvallom őszintén, hogy minden törekvéseimnek, 's minden tanúság' ellenére néha csakugyan elborúlok, midőn a' világ' leczkéire emlékezem. Az emberiségtől, való, már csak keveset várok, vagy épen semmit, 's kész vagyok a' hocsánatra, ha sértenek, de ezen készség a' megvetésből ered, 's nem épen a' legörvendesebb szerzemény. Jobb' szeretném, ha megindulni tudnék a' gazság' hallására, mint haddanában, midőn tűzre gyúltam az ellenség' látására.

A' szerint, a' hogy növekedik az emberismeret, fokoként' el-elborúl minden dicsőség. Már nem bíznok olly annyira abban,

mit valóságnak hittünk ; összébb húzzuk körünket, 's a' merész tettekreklés helyett, vesztglünk inkább. A' lábainknál elnyúló tengernek nincs olly révpartja, melyet ne láttunk volna. Nagyravágyásunk már csak a' szokásnál melegedik, nem az első hit' tüze-nél. Megeredtünk a' pályán, visszavonulni szégyen volna ; de látjuk, hogy nyomorú jutalom vár a' célnál. Kérdezd a' legöregebb, legelkopottabb kalandort, 's ő szívének egy álmáról fog szólni, melyet jobb' szeret minden esdett dicsőségnél, a' boldog és derült visszavonultság' álmáról talán, melly a' gyermek' szívéhez ereszkedett, 's melyet létesíthetni nem fog soha. —